

ПОСТАТЬ Ю. ПІЛСУДСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ

Нова якість сучасних двосторонніх відносин України та Польщі, зважаючи на те, що обидві країни нині декларують міждержавні взаємини як відносини стратегічного партнерства, викликає підвищений науково-пізнавальний інтерес до вивчення спадщини минулих років. Історія засвідчує, що одним з найбільш суперечливих і трагічних моментів в історії українсько-польських взаємин були 1918 – 1921 роки, коли відбувався не тільки процес формування відносин двох країн, а й вирішувалась подальша доля обох народів.

Тема відносин Директорії з польським урядом, особистих стосунків українського політичного діяча Симона Петлюри із польським політиком Юзефом Пілсудським, проблема впливу політики останнього на розвиток української держави не є новою для вітчизняної та зарубіжної історіографії. Проблему вивчали як українські, так і польські історики: М. Прушинський, І. Мазепа, Л. Алексієвць, В. Мирошнікова, А. Дибковська, Н. Крикун та інші вчені, знайшла вона відображення також і в численних наукових роботах та публікаціях. Водночас і досі залишається чимало дискусійних питань, які потребують свого подальшого дослідження. *Мета даної статті* полягає у наступному: порівняння та зіставлення задумів та планів, саме бачення відомими польським діячем майбутнього нашої країни та її взаємин з Польщею із реалізованою дійсністю.

Історія українського і польського народів завжди була тісно переплетена: перебувати поруч, вони постійно (наближено чи віддалено) впливали на хід історії один одного; проблеми, що виникали в одного народу, віддзеркалювалися в політичній дійсності іншого, а досягнення і успіхи – незмінно позначалися на іншій державі. Історичні етапи розвитку двох країн за своїми напрямками і характером досить рідко співпадали: так, міжвоєнна доба, що стала історичною епохою відродження польської державності, виявилась періодом значних проблем для державного розвитку українства. Геополітичні зміни в тогочасному європейському регіоні диктували необхідність вироблення нових засад і концепцій розвитку суспільства, оновлених теорій міждержавного і міжнаціонального існування, які відповідали б взаєминам української і польської держав, що формувалися саме в той період. Як зазначають польські та вітчизняні дослідники, Юзеф Пілсудський, будучи фундатором Польської держави, становить одну з ключових постатей у формуванні теорії та практики відносин нових Польщі та України.

Україні посідає на карті Європи особливе геополітичне місце. Не буде перебільшенням також сказати, що протягом історії чимало державних діячів іноземних країн прагнули обіграти та використати зазначену країну чи територію таким чином, щоб найбільше прислужитися своїй вітчизні. М. Прушинський у монографії “Драма Юзефа Пілсудського. Війна 1920 р.” підкреслює, що після першої світової війни небагато хто з європейських політиків прагнув зрозуміти Україну в її боротьбі за незалежну державу. Щодо Ю. Пілсудського, то він був одним із небагатьох державних діячів тогочасної Європи, котрий визнав це право [1].

Власну концепцію “Великої Польщі”, до якої мали горнутись як до природного протектора сусідні країни – Литва, Латвія і Білорусія, маршал виробив ще на початку свого політичного життя. Обмеження кордонів Росії етнічною територією планувалося шляхом “розтину держави по національних швах”. У щоденнику, який він, перебуваючи у Токіо, вів під час російсько-японської війни 1904 р., зазначено: “...національна неоднорідність Російської держави становить основу її слабкості, її ахілесову п’яту..., точку, в яку повинні бити усі вороги Російської держави”... І далі – “роз’єднання Російської держави на основні складові частини і надання незалежності країнам, силоміць об’єднаним у складі імперії... ми вважаємо це не лише здійсненням культурних прагнень нашої вітчизни до самостійного існування, а й гарантією цього існування, бо Росія, позбавлена своїх завоювань,... перестане бути грізним і небезпечним сусідом” [2]. Таким чином, Україні відводилася особлива роль у даній конструкції: адже якщо від російського панування не буде звільнено Україну, то очак політика вся конструкція втрачала сенс. Як тут не підкреслити той факт, що за 70 років до З. Бжезинського Юзеф Пілсудський стверджував, що Росія перестане бути імперією і загрожувати безпеці сусідніх країн і цілого світу тільки за умови, якщо з-під її влади буде вирвано Україну [3]. Сама історія підкреслила справедливість позиції польського політика: адже саме через втрату України у 1917 і 1991 рр. Росія двічі у майбутньому розвалювалася як імперія.

Повертаючись до щоденників і листів маршала, звернемо увагу ще й той факт, що якщо 1903 року відомий польський діяч вбачав майбутнє звільненої від влади царя своєї батьківщини як федерацію Польщі, Литви та “Русі” (т.б. України), то пізніше, у 1919 року його “федералістські” плани стали ширшими: він уявляв собі тісний союз усіх колишніх європейських колоній Росії – від Фінляндії аж до Грузії, центральне місце у якому посідала саме Польща і Литва – мала батьківщина політика. Дослідниця проблеми О. Бенглії зазначає, що провідною ідеєю утворення незалежної України було формування територіальної перешкоди між Польщею та Росією і віддання самої України під польський вплив (чим планувалось забезпечити експансію Польщі на схід, як з точки зору економічної для створення собі ринків збуту, так і політичної) [4]. У листах прем’єр-міністру Л. Скульському “начальник держави польської” конкретизує свої плани щодо України: по-перше, підтримати вплив місцевих поляків на Україну, по-друге, сприяти формуванню зручного полякам уряду С. Петлюри і, нарешті, продемонструвати Заходу, що Україна – це витвір Польщі, а дорога до неї лежить через Варшаву [5]. Не забули також про природні багатства України, які мали забезпечити

провізією Польщу та Вільно. Що ж до Західної України, то такої проблеми в уяві польського політика взагалі не існувало, адже це “польські території, які не можуть бути самостійними”. Таким чином, Україні відводилась подвійна роль: польського постачальника товарів і зняття протистояння і побиття Росії.

Прагнення лідерів двох держав Ю. Пілсудського і С. Петлори до співробітництва, їхні політичні інтереси створювали об'єктивні підстави для формування більш тісних міждержавних взаємин. Пілсудчик прихильно ставились до розбудови української держави як буферної зони, що призведе до послаблення російського імперіалізму та віддалення російських кордонів на схід. Крім того прибічники федералістської ідеї вважали українсько-польську війну шкідливою для загальної справи і намагались не допустити розростання збройного конфлікту, а тому прагнули дійти до порозуміння з українськими політичними силами, водночас не забуваючи про власні інтереси [6]. Але подібних поглядів не поділяла більша частина польських політичних сил, що вороже сприймала ідею підтримки незалежної України, оскільки це могло загрожувати великодержавним інтересам Польщі. Провід ендеків підкреслював, що “відсутність державних традицій і повне підпорядкування російській культурі не відкриває перед Російською Україною широкої історичної перспективи і не дає шансів на створення незалежної держави” [7], тому виступаючи проти будь-яких форм української державності, вони ініціювали активні наступальні дії, спрямованих на знищення самої України і приєднання західноукраїнських земель до Польщі.

В цілому, оцінюючи відносини між Річчю Посполитою та УНР, слід визнати, що вони розвивались вкрай важко та непослідовно. Це було спричинено, з одного боку, нечіткою позицією польської держави в українському питанні й міжнародною ізоляцією, а з іншого, – внутрішньою слабкістю самої УНР. Як результат – усі намагання українських дипломатів щодо визнання України, встановлення кордонів та оформлення українсько-польського союзу у боротьбі з більшовизмом успіху не мали.

Не заглиблюючись в історію переговорів початку березня 1920 р., зазначимо лише, що вони закінчились у підсумку підписанням двосторонньої угоди, покликаної створити нову політичну дійсність між країнами. Проте непроста історична спадщина взаємин двох народів, особливості національних менталітетів значною мірою призвели до того, що договір в основному залишився “персональним союзом” С. Петлори і Ю. Пілсудського, а відсутність широкої підтримки впливових держав, на яку сподівались обидва політики, зробили ідею спільної боротьби Польщі та України малоефективною та слабкою [8]. Крім того, уже на початку війни польський лідер не раз дозволяв собі діяти всупереч статтям укладеного з українцями договору.

Загалом польсько-український союз, що не мав під собою сталого фунту, не виправдав сподівань ані українського, ані польського лідерів та не призвів до позитивних зрушень у відносинах між країнами. Польща виявилась неспроможною та нездатною вирішити долю України і ледве сама не втратила незалежність. Попри тимчасовий успіх спільної військової акції проти більшовицької Росії, союз був позначений цілою низкою негативних моментів, що виявили його слабкість та спричинили до розпаду. З іншого боку, на практиці польські дії не відповідали умовам угоди та йшли врозріз із ними: всупереч військовій конвенції, поляки не виконали сповна завдання щодо формування та забезпечення армії УНР, натомість створювали перешкоди у її поповненні та зростанні [9].

Іншим проблемним питанням даного дослідження є “санаційний” режим, ініційований фундатором Польської держави. Як відомо, санації польського уряду призвели до скорочення прав національних меншин, які були закріплені юридично в конституції 1921 р. та в міжнародних угодах. Офіційна політична програма позбавляла непольське населення держави можливості вільного розвитку. В результаті проведення освітньої реформи скоротилась частка українських освітніх закладів із 23 тисяч до 420, лише 8% всієї чисельності учнів українського походження відвідували школи з рідною мовою; з листів-звернень до керівництва дізнаємося, що “не працюють українські... школи, телеграф, росте безробіття..., українська мова заборонена” [10].

Втілення теорії Ю. Пілсудського в практику призвело до перерозподілу українських земель і створення на межі між державами “спеціального кордону”, де було поселено стільки поляків, що чисельністю своєю колонізували місцеве українське населення. Практикувалось переселення людей з центральної Польщі на українські землі. Відповідь населення – хвиля антипольських повстань. 14 вересня 1930 року Ю. Пілсудський і міністр внутрішніх справ Польщі Ф. Славой-Складовський санкціонують масові репресії проти українців, які офіційно були названі “пацифікацією”. За півтори місяці “пацифікації” було арештовано 1739 чоловік [11]. Довершенням даної політики було введення у квітні 1935 року нової конституції, за якою роль національних меншин у Сеймі стала незначною, чого й прагнув польський уряд. Таким чином, проаналізувавши політику Ю. Пілсудського на Західній Україні, можна зробити висновок, що вона жодною мірою не відповідала інтересам українців; маршал робив усе можливе і неможливе, щоб території Східної Галичини і Західної Волині стали польськими.

Отже, не зрозумілим залишається питання чи насправді була широко декларована Юзефом Пілсудським територіальна політика, спрямована на підтримку незалежності України? Можна припустити, що маршал і справді бажав незалежності України, але в його розумінні поняття “Україна” обмежувалась східною її частиною. Водночас автор більш схильний до іншої точки зору, а саме – самостійність України у багатьох польського лідера мала бути псевдосамостійністю. Якби східна політика Пілсудського була реалізована, українська держава, ймовірно, підпала б під контроль і керівництво своєї західної сусідки (як це пізніше спробувала реалізувати ще й Німеччина). Однак такий варіант українсько-польського

співробітництва залишається на рівні припущення. Що ж до постаті Юзефа Пілсудського в українській історії, то незаперечним фактом є те, що він суттєво вплинув на поглиблення і розвиток історичної парадигми співпраці двох народів і двох держав.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Прушинський М.* Драма Юзефа Пілсудського. Війна 1920 р. – К., 1997. – С. 21.
2. *Гарліцькі А.* Дивна війна 1920 року // *Всесвіт.* – 1990. – № 3. – С. 158.
3. *Підлуцький О.* Постатті ХХ ст. – К., 2004. – С. 14.
4. *Бентлій О.* До історії вирішення українського питання в Польщі (1919-1920рр.) // *Україна і Польща в ХХ ст. Проблеми і перспективи взаємовідносин.* – Збірник наукових праць. – Київ-Краків, 2002. – С. 58.
5. *Документи и материалы по истории советско-польских отношений.* – М., 1965. – Т. 3. – С. 426-427.
6. *Деревянко І.* Українсько-польські відносини 1919-1921рр. // *Україна і Польща в ХХ ст. Проблеми і перспективи взаємовідносин.* – С. 63-64.
7. Там само. – С. 64.
8. *Мазена І.* Україна в огні й бурі революції 1917-1921 рр. – Д., 2002. – С. 40.
9. *Мазена І.* Україна в огні й бурі революції 1917-1921 рр. – С. 41.
10. *Махун С.* Епоха “коменданта”. Юзеф Пілсудський и “украинский вопрос” // *День.* – 2002. – 5 декабря. – С. 4.
11. *Пілсудський і Україна.* Матеріали конференції 13 – 14 липня 2002 р. – Тернопіль, 2002. – С. 17.

Анотація

В статті автор порівнює і сопоставляє задуми і плани, а також видення відомого польського діяча Ю. Пілсудського стосовно майбутнього України і її взаємовідносин з Польщею з реалізованою дійсністю.

Черевко О.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ І ЗМІСТ КУРСУ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ В 10–12 КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В умовах краху тоталітарної системи і переходу до розбудови демократичного суспільства в Україні вчителі історії, переважна більшість яких одержали освіту в педагогічних вузах та університетах, нормативні курси яких розроблялися у чіткій відповідності до так званої марксистсько-ленінської методологічної схеми, потребують істотної допомоги у розробці як загального історичного курсу, так і конкретних поурочних тем.

Суттєвому перегляду підлягають як принципи періодизації, так і підходи до висвітлення ключових подій світового історичного поступу.

Учителю треба запропонувати також якісно новий поняттєвий апарат, що відповідав би демократичним засадам громадянського суспільства та рушійним силам його поступу.

Особливо актуальними, на наш погляд, видаються проблеми визначення, мети курсу, його періодизації, формуванню поняттєвого апарату та аналізу ключових подій періоду новітньої історії, що в умовах переходу до 12-річної освіти будуть викладатися протягом трьох останніх років у 10-12 класах середньої школи, тобто юнакам і дівчатам, що мають цілком сформований світогляд, і які потребують достатньо високого рівня підготовки до вступу та навчання у вузи країни.

У процесі написання оновленої програми з історії для 5-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів мені, як автору останнього її періоду – курсу новітньої історії, хотілося б наголосити насамперед на тому, що в цьому досить складному і суперечливому періоді всесвітньої історії залишається ряд гостродискусійних проблем як методологічного, так і фактологічного характеру. Зупинимось на декількох, на наш погляд, найбільш істотних питаннях:

1. Визначення, мета і хронологічні межі періоду.
2. Характеристика ключових подій та їх вплив на подальший розвиток суспільства.
3. Поняттєвий апарат і персоналії: вплив особистості на історичний поступ.

Проблема перша: визначення, мета курсу і хронологічні межі ХХ століття. На наш погляд, основна мета оволодіння курсом новітньої історії передбачає опанування певним обсягом знань і понять про найскладніші процеси та явища, що визначали суспільний розвиток у ХХ столітті без методологічних зашорень марксистсько-ленінської історіографії. Щодо самого терміну новітня історія, то його в науковий обіг було введено так званою марксистсько-ленінською історичною школою Покровського-Панкратової та їхніх послідовників, які вбачали у жовтневому перевороті 1917 року в Росії початок “нової епохи